



جغرافیا و روابط انسانی، زمستان ۱۳۹۸، دوره ۲، شماره ۳، پیاپی ۷

## بررسی اهمیت و نقش توسعه و کارآفرینی روستایی در بهبود مناطق روستایی

عصمت انصاری

دانش آموخته کارشناسی ارشد جغرافیا و برنامه ریزی روستایی

*Esmat.ansari87@gmail.com*

تاریخ پذیرش: ۱۳۹۸/۱۰/۱۲

تاریخ دریافت: ۱۳۹۸/۰۹/۲۸

### چکیده

به اعتقاد کارشناسان و متخصصان، در شرایط فعلی کشور، بهترین روش ایجاد اشتغال و حل مسئله بیکاری، توسعه فرهنگ کار و کارآفرینی در جامعه است. بنابراین بسیاری از محققان با پررنگ نمودن نقش ساختارهای اقتصاد، تاکید ویژه بر کارآفرینی به عنوان یکی از عوامل اصلی تاثیر گذار بر توانمندی سازی گروه‌ها و قشرهای مختلف جامعه از جمله جوانان دارند. امروزه کارآفرینی بعنوان یک استراتژی و راهبرد در توسعه و شکوفایی و رشد جوامع انسانی به جایگزین بی بدیلی تبدیل گشته است که از طریق آن همه ی عوامل و منابع و امکانات یک جامعه بصورت خودجوش و از راه قرار گرفتن در یک روند تکاملی در جهت نیل به آرمانهای بلند اجتماعی بسیج گردیده تا منشا بسیاری از آثار و پیامدهای مثبت اقتصادی- اجتماعی گردند. لذا با در نظر گرفتن اهمیت نقش توسعه و کارآفرینی در روستاها، پژوهش حاضر تلاش دارد به بررسی اهمیت و نقش توسعه و کارآفرینی روستایی بپردازد. در این راستا برای دستیابی به نتیجه از روش‌شناسی توصیفی-تحلیلی و منابع کتابخانه‌ای و اسنادی استفاده شده است. نتایج نشان داد که کارآفرینی در توسعه روستایی نقش بسیار موثری به همراه دارد و با بکارگیری استراتژی‌های اساسی توسعه کارآفرینی روستایی می‌توان به بهبود توسعه در مناطق روستایی به ویژه در زمینه اقتصادی، ایجاد شغل در بخش‌های غیر کشاورزی، بالا رفتن سطح رفاه، کاهش فقر، توسعه اشتغال‌زایی در روستاها از طریق حاکم‌سازی فضای کارآفرینی و ... دسترسی پیدا کرد.

واژگان کلیدی: توسعه، توسعه پایدار، توسعه روستایی، کارآفرینی روستایی.

## ۱- مقدمه

توسعه روستایی در ایران از گذشته تاکنون با چالش‌ها، مسائل و مشکلات زیادی روبرو بوده است. با توجه به تغییر شرایط و مقتضیات زمانی، دیگر ساختار سنتی مدیریت در مناطق روستایی قادر به حل مشکلات نخواهد بود و از سوی دیگر، ساختار مدیریت جدید روستایی مبتنی بر مشارکت مردم در امور و برنامه ریزی از پایین به بالا به دلایل مختلف از جمله بومی نشدن و دخالت گسترده دولت نتوانسته است به طور کامل مشکلات روستاها را برطرف سازد. نظر به این که توسعه روستاها نه تنها با حفظ الگوهای مدیریتی بومی در راستای توسعه پایدار و ایجاد نظم و ثبات ممکن است بلکه همزمان، به همراه تغییرات فضایی و مکانی در جهان، ضرورت تغییر ساختاری و الگویی برای رویارویی با تغییرات محیط بیش از حد ضروری به نظر می‌رسد (منعم و صادقی پور، ۱۳۸۲، صص ۴۹۴-۴۹۳، به نقل از محمدی، ۱۳۹۴). با توجه به این که کشور ما بعد از پیروزی انقلاب چندین برنامه توسعه را تجربه می‌نماید و از طرفی دیگر یکی از ویژگی‌های بارز فرهنگی در کشور وجود ارزش‌ها و هنجارهای بومی و روستایی است، چنین به نظر می‌رسد اتخاذ "سیاست توسعه روستایی" از سوی خط مشی گذاران دولتی و توجه به این مهم در تدوین برنامه توسعه ملی می‌تواند زمینه ساز توسعه پایدار در کشور گردد (محمدی، ۱۳۹۴).

به اعتقاد کارشناسان و متخصصان، در شرایط فعلی کشور، بهترین روش ایجاد اشتغال و حل مسئله بیکاری، توسعه فرهنگ کار و کارآفرینی در جامعه است. بنابراین بسیاری از محققان با پررنگ نمودن نقش ساختارهای اقتصاد، تاکید ویژه بر کارآفرینی به عنوان یکی از عوامل اصلی تاثیر گذار بر توانمندی سازی گروهها و قشرهای مختلف جامعه از جمله جوانان دارند (بوذر جمهری و همکاران، ۱۳۹۶). بنابراین هدف از این پژوهش؛ بررسی نقش و اهمیت توسعه و کارآفرینی روستایی در بهبود مناطق روستایی می‌باشد و به دنبال پاسخگویی به این سوال است: آیا ایجاد و توسعه کارآفرینی با توجه به نقش و اهمیت ویژه‌ای که در مناطق روستایی دارد؛ توانسته است بهبود و تقویت مناطق روستایی را به دنبال داشته باشد؟

## ۲- مبانی نظری

جهان امروز با چالش‌های عظیمی روبروست. هزاران نفر در فقر زندگی می‌کنند، نابرابری در درون کشورها در حال افزایش است. بیکاری، خصوصا در مورد جوانان، به یک نگرانی جدی تبدیل شده است. تهدیدهای بهداشت جهانی، بلایای طبیعی شدید و شایع، تعارضات فزاینده، افراط گرایی و خشونت طلبی، تروریسم و بحران‌های مرتبط با زندگی بشر و کوچ اجباری مردم، دستاوردهای چند دهه اخیر علوم و تمدن جوامع را در مسیر توسعه با تناقضی عجیب روبرو ساخته است. غارت منابع طبیعی و اثرات نامطلوب تخریب محیط زیست از جمله بیابان زایی، خشکسالی، فرسایش زمین، کمبود آب شیرین و از بین رفتن تنوع زیستی در دریا و خشکی را نیز می‌بایست به فهرست چالش‌های مهم اضافه کرد و لذا واقعیت‌های امروز جهان،

حاکمی از آن است که کشورها، نمی توانند بدون توجه به مسائل توسعه پایدار به حیات سالم و بهینه خود ادامه دهند. به همین دلیل تلاش های زیادی در چند دهه اخیر و در سطح بین المللی برای حرکت به سمت توسعه پایدار و مقابله با چالش های موجود و پیش روانجام شده و این اقدامات همچنان ادامه دارند (اهداف توسعه پایدار، ۱۳۹۵، ص ۸). اگر چه فقر مشکلی جهانی است، اما بیشترین نماد آن در بخش روستایی باعث شده که به عنوان مهم ترین مشکل نواحی روستایی مطرح باشد (چامهوری، ۱۹۹۹، ص ۳۳، به نقل از مرادی و مطیعی لنگرودی، ۱۳۸۴).

اگر توسعه را عامل دوام و بقا و تعالی ملت ها قلمداد نموده و آن را شرط حضور غرور آفرین در عرصه معادلات جهانی تلقی کنیم و توسعه یافتگی کشورها و ملت ها را شاخص شکوفایی، پویایی، قابلیت، شایستگی، مدنیت و مدرنیته بدانیم، شایسته است تا حرکت در مسیر توسعه و تلاش در راستای دستیابی به آن را یکی از الزامات اساسی حضور در جوامع عصر حاضر و نیز میزان و معیار آگاهی و آرمان خواهی و تعالی جویی ملت ها بیان نماییم. بگونه ای که آنها علاقمندند تا همه ارکان و پتانسیل های ملی خود را بکار گرفته و از همه ظرفیت ها و توانایی های خود در جهت تحقق اهداف آن استفاده نمایند که در این بین نقش عوامل و عناصر انسانی و جمعیتی از یک سو و بهره جویی از تمامی اجزای نظام های اجتماعی، اقتصادی و زیست محیطی از دگرسوی نشان از عمق علاقه آنان به این پدیده دارد. بی گمان چنانچه قرار باشد در جامعه ای مسیر رو به رشد و توسعه در پیش گرفته شود و کلیه مراتب و مراحل آن با سرعت هر چه تمام تر و با سلامت پشت سر نهاده شود باید همه امکانات و عوامل ملی و محلی آن جامعه بسیج گردیده تا هم با صرف کمترین هزینه و هم در ابعاد گسترده تر بتواند از همه مواهب و نتایج آن منتفع گردد. و آنگاه است که میتواند به همه ی اثرات و تبعات شوم ناشی از توسعه نیافتگی در سریعترین زمان ممکن خاتمه بخشد، مسایل و مشکلات بغرنج و آلام آوری که میتوانند موجودیت و بقای ملتی را از هستی ساقط نموده و به بهای نابودی و هدر همی سرمایه های انسانی و ملی آن جامعه منتهی شود. بنابراین در دنیای موسوم به عصر اطلاعات، یکی از شروط بنیادی برای دسترسی به الگوهای توسعه در ابعاد چندگانه انسانی، اجتماعی، اقتصادی و فرهنگی میزان مشارکت و درگیری همه ی عوامل در اختیار جوامع میباشد که در این بین باید اذعان نمود که توسعه روستایی بعنوان زیربنای رشد اقتصادی جامعه میتواند واجد نقش و تاثیر محوری باشد. بی تردید تحقق تمامی انواع کارآفرینی بعنوان ابعاد انقلاب عظیم کارآفرینانه و جایگزینی اقتصاد کارآمد کارآفرینی به جای مدل های قدیمی تر اقتصادی یکی از مهمترین راهبردها در جهت تحقق اهداف توسعه یافتگی ملت ها مطرح بوده و پیشنهاد میگردد. چرا که در این مدل اصل بر به خدمت گرفتن همه ی توانمندی های انسانی جامعه در جهت ارتقای سطح بهره وری می باشد (ناظم تقوی، صفری، ۱۳۸۹، ص ۳). با توجه به نقش اساسی روستاها در توسعه پایدار به خصوص در کشورهای در حال توسعه بی مناسبت نیست تا تعاریفی از "توسعه"، "توسعه پایدار" و "توسعه روستایی" ارائه شود.

## ۲-۱- توسعه

واژه «توسعه» از اصطلاحات کلیدی اقتصاد سیاسی و سیاست اجتماعی قرن بیستم می باشد که در یک معنای وسیع و گسترده به فرایند تغییر اجتماعی یا سطح و وضعیت برنامه ها در جهت تحول اقتصاد ملی، بویژه در جغرافیای کشورهای جهان سوم و یا استعماری سابق اشاره دارد (Derek, et al, 2009: 155). توسعه، توجه به شاخص های رشد و تعالی انسان ها در ابعاد اقتصادی، اجتماعی و زیست محیطی با تاکید بر عوامل ارزش های فرهنگی است (گودرزوند چگینی، ۱۳۹۴).

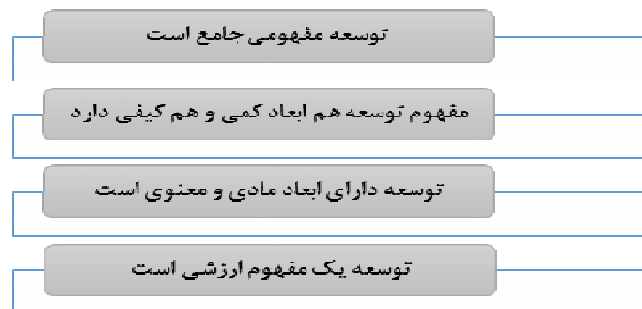
توسعه از جمله مفاهیمی است که با زندگی افراد رابطه تنگاتنگی دارد و ناظر بر بالا بردن سطح زندگی از طریق ایجاد شرایط مطلوب و بهینه میباشد (خانی و همکاران، ۱۳۹۲، ص ۱۳۷). حال از آنجایی که بخش عظیمی از جمعیت در مناطق روستایی میباشند، توسعه روستایی بخش اجتناب ناپذیر توسعه ملی است (خانی، ۱۳۸۵، ص ۱۷۲). توسعه روستایی از دیرباز به عنوان یک واژه هنجاری، دارای سختی هایی در ارزیابی و اندازه گیری و تشخیص بوده است و به تبع آن، سیستم اقتصادی و اجتماعی و کالبدی روستایی نیز با گذشت زمان متنوع تر و پیچیده تر شده است. این توسعه در مسیر تحول خود هم اکنون به یک فرایند چندوجهی و چندسطحی تبدیل شده که گذر از این فرآیند و رسیدن به هدف توسعه نیازمند درک درست ساختار اجتماعی-اقتصادی و اکولوژیکی روستاها است (hualou long and et al, 2011, 1094 – 1105). توسعه متعادل و هماهنگ مناطق، یک پیش نیاز بسیار مهم برای حصول پایداری اقتصادی و پیشرفت یکپارچه کشورها به شمار می رود (شیخ بگلو و دیگران، ۱۳۹۱، به نقل از بیرانوندزاده و همکاران، ۱۳۹۷). این امر یکی از دغدغه های مهم به ویژه در کشورهای در حال توسعه، رسیدن به سطح قابل قبولی از توسعه در ابعاد مختلف برای تمام مناطق میباشد (رضوانی و احمدی، ۱۳۸۸).

توسعه در مفهوم کلی خود به معنای ارتقای سطح مادی و معنوی جامعه انسانی و ایجاد شرایط مناسب یک زندگی سالم برای تمامی افراد جامعه است. با توجه به این مفهوم توسعه در برگیرنده جنبه های اقتصادی-اجتماعی، سیاسی و فرهنگی است که تغییرات کمی و کیفی را شامل میشود و در عین حال از نظر داخلی و خارجی از مفاهیم نسبی به شمار میرود (رزاقی، ۱۳۶۹). مقصود مطلوب توسعه، بهبود کیفیت زندگی همه است؛ بنابراین کوشش برای دستیابی به توسعه باید به شکلی باشد که منافع اکثریت مردم را در بر گیرد، در صورتی که بخش محدودی از جامعه از فرایند توسعه که خود یک فرایند تغییر مطلوب است بهره مند شوند نمی توان آن را توسعه نامید.

روستا و محیط روستایی یکی از مهمترین و اصلی ترین دغدغه ای کشورهای مختلف را شکل داده و از سوی دیگر یکی از اساسی ترین محورهای توسعه را شامل می شود. توسعه روستایی بخش مهمی از فرایند توسعه ملی به ویژه در کشورهای در حال توسعه را به خود اختصاص میدهد. اگر قرار است توسعه انجام

گیرد و مستمر باشد باید به طور اعم از مناطق روستایی و به طور اخص از بخش کشاورزی آغاز شود. چرا که مسائل فقر گسترده، نابرابری در حال رشد و بیکاری فزاینده تماماً ریشه در رکود و سر قهقرایی زندگی اقتصادی مناطق روستایی دارد (تودارو، ۱۳۶۸). با توجه به مفاهیم اصلی توسعه، می توان مطابق شکل زیر این مفاهیم را نشان داد:

شکل ۱: مفاهیم اصلی توسعه



منبع: (تودارو، ۱۳۶۸، به نقل از بیرانوند زاده و همکاران، ۱۳۹۷)

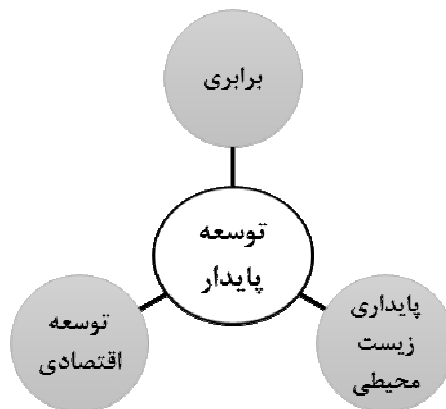
## ۲-۲- توسعه پایدار

کورتون معتقد است توسعه پایدار فرآیندی است که از طریق آن اعضاء یک جامعه قابلیت های شخصی و نهادی خود را برای بسیج منابع و مدیریت آنان افزایش می دهند تا مطابق با آرمان های خود به اعتلاء کیفیت زندگی با توزیعی عادلانه دست یابند (Korton, 1990) به نقل از محمدی، ۱۳۹۴).

توسعه پایدار به زبان فنی، مسیری از توسعه است که در آن بهینه سازی رفاه برای نسل امروز منجر به کاهش رفاه نسل های آینده نمی شود. به عبارتی دیگر، توسعه پایدار فرآیندی است که طی آن مردم یک کشور و یا یک محل نیازهای خود را برآورده می سازند و سطح زندگی خود را ارتقاء می بخشند، بدون آن که از منابعی که به نسل های آینده تعلق دارد، مصرف کنند و سرمایه های آتی را برای تامین خواست های آتی به هدر دهند. بنابراین، توسعه را زمانی پایدار می خوانیم که مخرب نباشد و امکان حفظ منابع (اعم از خاک، آب، هوا، منابع ژنتیکی، جانوری و ...) را برای آیندگان فراهم آورد (زاهدی، ۱۳۸۸، صص ۱۸۷-۱۸۲، به نقل از محمدی، ۱۳۹۴).

توسعه پایدار روستایی مهمترین اصل جهت کمک به مردم مناطق روستایی جهت بهبود کیفیت زندگی و پیشگیری از خالی شدن روستاها است. نخستین گام در راستای توسعه پایدار روستایی شناخت توان محیط زیستی منطقه جهت اجرای طرح‌های توسعه ای است پس از شناخت توان منطقه جهت اجرای طرح، آموزش روستاییان و اجرای طرح با مشارکت خود مردم روستا دارای اهمیت زیادی است (همتی، پذیرا، ۱۳۹۷).

شکل ۲: ابعاد به هم پیوسته توسعه پایدار



منبع: (Zeller, 2009)، به نقل از همتی، پذیرا، ۱۳۹۷)

### ۲-۳- توسعه روستایی

توسعه روستایی فرآیند آباد شدن مناطق روستایی (محل کار و زندگی) است. صنایع کشاورزی و روستایی همواره به عنوان یکی از فعالیت های محوری و موثر در توسعه روستایی و کمک به عمران و توسعه پایدار روستاها در جهت بهبود وضع اقتصادی و اجتماعی روستانشینان و کمک به عمران و توسعه پایدار روستاها در جهت بهبود وضع اقتصادی و اجتماعی روستانشینان از طریق مشارکت مردم در سرمایه گذاری، فراهم نمودن زمینه اشتغال و افزایش درآمد برای آنها، پشتیبانی از بخش کشاورزی، تنوع بخشی به فعالیت های اقتصادی در روستاها، رشد و خلاقیت و ارتقاء دانش فنی آنها نقش موثری را ایفا می نماید (عابدی، ۱۳۸۴، صص ۲۲۴-۲۲۸، به نقل از محمدی، ۱۳۹۴).

توسعه روستایی باید در چارچوب کلی سیاست‌های ملی طراحی گردد. چرا که توسعه پایدار و یکپارچه ملی، معطوف به توسعه پایدار در سطوح منطقه‌ای، شهری و روستایی است. این در حالی است که شواهد نشان می‌دهد به توسعه روستایی، به تناسب سهم، جایگاه و کارکرد آن در اقتصاد ملی، کم توجهی شده و حوزه‌های روستایی در شرایطی کاملاً نابرابر از جهت دسترسی به فرصتها و منافع حاصل از رشد و توسعه

قرار گرفته‌اند. از این رو تعدیل عدم تعادل‌های اجتماعی- اقتصادی و سرزمینی در جهت بالندگی جوامع روستایی و تسهیل رشد و ارتقای این جوامع، ضرورتی اساسی و اجتنابناپذیر محسوب می‌شود (رضوانی، ۱۳۸۳).

جدول ۱: ویژگی‌های دو انگاره‌ی متفاوت در توسعه‌ی روستایی

انگاره سنتی و قدیم	انگاره جدید و در حال پیدایش
حصول به رشد اقتصادی به هر قیمت	تأکید بر رشد کیفی، توجه به عدالت اجتماعی و محیط زیست
توسعه توسط دولت برای مردم	توسعه با مردم و برای مردم
سازماندهی توسعه توسط سازمانهای بزرگ و متمرکز	سازماندهی توسعه توسط تشکلهای مردمی و محلی با تأکید بر توانا سازی مردم
انتقال فن آوری از کشورهای غنی و توسعه یافته	ایجاد فن آوری مناسب و محلی (بومی)
نقش دولت به عنوان تولید کنندهی خدمات، مجری پروژهها و نظارت کنندهی اصلی	نقش دولت به عنوان ایجاد کنندهی چارچوبهای قانونی، توانا سازی و مشوق سازمانهای محلی و مدنی
امنیت اجتماعی از سوی دولت تأمین میشود	امنیت اجتماعی از طریق ایجاد نهادهای محلی و با تأکید بر حفظ هویت گروههای اجتماعی و قومی
تأکید بر منافع بدون تأکید بر منافع محلی	سازماندهی شبکههای و دو سویه و کلی نگرش با تأکید بر منافع محلی و ملی براساس تعامل سازمانهای مردمی با دولت
سازماندهی یک سویه، از بالا به پایین و بخشی	-
دادن یارانه برای فعالیتهای اقتصادی توسط دولت	توانا سازی محیطی برای رشد و توسعهی فعالیتها و تولید دانش محور

(منبع: محمد حسین عمادی-۱۳۹۲، به نقل از مرکز مطالعات تکنولوژی دانشگاه علم و صنعت ایران، ۱۳۹۳)

نکته قابل توجه اینجاست که چنانچه قرار باشد در یک منطقه روستایی مسیر رو به رشدی جهت توسعه و در نهایت توسعه ملی در پیش گرفته شود، باید همه امکانات و عوامل ملی و محلی آن منطقه برای حل مشکلات و تنگناهای موجود صرف گردد و الگوها و راه‌حلهای جدید و متفاوتی ارائه شود. دنیای در حال تحول امروز، موفقیت را از آن جوامعی میداند که با ایجاد بسترهای لازم، منابع جامعه را به طور کارآمد با سرمایه‌گذاری مولد به سوی ایجاد ارزش افزوده و تسریع رشد و پیشرفت اقتصادی و افزایش ثروت جامعه، مدیریت و هدایت نماید. ضمن اینکه اگر بسترهای لازم منابع انسانی خود را به دانش و مهارت کارآفرینی مولد تجهیز کند تا آنها با استفاده از این توانمندی ارزشمند، سایر منابع را به سوی ایجاد ارزش و حصول رشد و توسعه، مدیریت و هدایت کنند، فرایند توسعه نیز تسهیل میگردد. این امر در روستاها از اهمیت ویژه‌ای برخوردار است. برنامه‌های توسعه با رویکرد کارآفرینی و در واقع به خدمت گرفتن کارآفرینی روستایی در راستای توسعه روستا، ابزار مهمی در جهت نیل به اهداف توسعه‌ای هستند و اگر به درستی طرحریزی شوند، دستیابی به رشد و توسعه اقتصادی را تسریع و تسهیل می‌کنند. با توجه به تعاریف و دیدگاههای مختلف در مورد مفهوم توسعه و توسعه روستایی، می‌توان مهم‌ترین خصوصیات توسعه روستایی را مطابق شکل زیر نشان داد:

شکل ۳: خصوصیات و ویژگی‌های اصلی توسعه روستایی



منبع: (اسکاپ، ۱۳۶۵، به نقل از بیرانوند زاده و همکاران، ۱۳۹۷)

## ۲-۴- کارآفرینی روستایی

امروزه کارآفرینی بعنوان یک استراتژی و راهبرد در توسعه و شکوفایی و رشد جوامع انسانی به جایگزینی بی بدیلی تبدیل گشته است که از طریق آن همه‌ی عوامل و منابع و امکانات یک جامعه بصورت خودجوش و از راه قرار گرفتن در یک روند تکاملی در جهت نیل به آرمان‌های بلند اجتماعی بسیج گردیده تا منشا



بسیاری از آثار و پیامدهای مثبت اقتصادی-اجتماعی گردند. موضوعی که درخصوص اهمیت کارآفرینی و ارتباط مستقیم آن با اعتلای ملی یک ملت باید جدی تلقی گردد آن چیزی است که علیرغم همه‌ی اهمیتش در جامعه‌ی ایرانی توجه درخوری به آن نشده است و آن چیزی جز اهمیت دادن به نقش "کارآفرینی روستایی و کارآفرینان" ساکن در محیط‌های روستایی نمیباشد. اگر روستاها را محورهای استراتژیک کشاورزی و تولیدات و فرآورده‌های غذایی جامعه بدانیم که نیاز به آن رو به افزایش گذاشته است به نقش بی نظیر آن در پیشرفت و رشد و شکوفایی پی خواهیم برد و درک خواهیم کرد که نادیده گرفتن سهم روستا و روستانشینان هزینه‌ها و تبعات ناگواری را در پی خواهد نهاد همانند آن چیزی که امروزه تحت عنوان معضلات اجتماعی-اقتصادی برگردیده جامعه سنگینی نموده و باعث بی‌نظمی‌ها و اضطراب‌های اجتماعی در اشکال مختلف بویژه ناامنی‌ها، ناهنجاری‌های رفتاری، کج خلقی‌های اجتماعی و بداخلاقی‌ها و نیز بروز پدیده‌های شومی همچون رشد بی‌رویه مهاجرت، افزایش میزان حاشیه‌نشینی در اطراف کلان‌شهرها و بسیاری مشکلات دیگر می‌باشد (ناظم تقوی، صفری، ۱۳۸۹، ص ۴).

کلمه کارآفرینی قدمتی چهارصد ساله دارد. اقتصاددانان کارآفرینی را مهمترین پیشران توسعه اقتصادی روستاها، سیاستمداران آن را یک استراتژی کلیدی برای جلوگیری از اغتشاشات و ناآرامی در روستاها، کشاورزان و روستاییان آن را ابزاری برای بهبود درآمد خویش و زنان آن را امکانی برای اشتغال در مجاورت محل سکونت خود که میتواند خودمختاری، استقلال و کاستن از نیازهای اجتماعی آنان را در پی داشته باشد، میدانند (پترین، ۱۳۸۱). اعتبار و توسعه اولیه مفهوم کارآفرینی به اقتصاددانان نسبت داده شده است. ارزش و جایگاه اقتصاد و نقش آن در زندگی روزمره مردم و باورهای آنان روشن و مشخص است. اجتماع سالم، اقتصاد سالم میخواهد و اولین اصل برای سلامت اقتصاد یک جامعه، اصل افزایش و رشد ثروت ملی و تکثیر تولید است (برنامه راهبردی توسعه روستایی، ۱۳۹۲). البته نقش کارآفرینی در توسعه اقتصادی، از اقتصادی به اقتصاد دیگر برحسب منابع مادی، فضای صنعتی و تفاهم سیستم سیاسی با کارکرد کارآفرینانه متفاوت است. کارآفرینی با ایجاد فرصتهای شغلی، تولید ثروت و بهبود شرایط اقتصادی، پیش‌زمینه‌ای اساسی برای ارتقای سطح توسعه جامعه است. علاوه بر این نوآوری که از مشخصه‌های اساسی کارآفرینی است منجر به تولید محصولات جدید و ارایه خدمات جدیدتر و متنوع‌تر شده و به این ترتیب قدرت انتخاب مردم افزایش یافته و زندگی ساده‌تر میشود (سعیدی کیا، ۱۳۸۵).

روستاها یکی از مهمترین پایگاه‌های تولید مواد حیاتی و رفع نیازهای اساسی هر جامعه هستند و حدود ۹۶ درصد تولیدات کشاورزی در روستاها تولید میگردد (برنامه راهبردی توسعه روستایی، ۱۳۹۲). در واقع کارآفرینی فرآیندی است که در آن کارآفرین، فعالیت اقتصادی کوچک و جدیدی را با سرمایه خود شروع میکند (Drucker, 1985). که شامل تحلیل فرصتها، آغاز و رشد یک سرمایه‌گذاری مخاطره‌آمیز، تأمین مالی و احتمالاً کسب موفقیت و سودآوری حاصل از آن میباشد (Fry, 1993).

کارآفرینی میتواند با ایجاد جو رقابتی در بین روستاییان، عامل ترغیب و تشویق سرمایه گذاری در روستاها شود و از این رهگذر باعث اشتغالزایی و تشویق به کسب و کارهای جدید در مناطق روستایی گردد و کیفیت زندگی روستاییان را بهبود بخشد. ضمن این که کارآفرینی میتواند منجر به توزیع مناسب درآمد و ایجاد تعادل منطقه‌ای گردد و در نهایت توسعه اقتصادی، اجتماعی و رفاه در روستاها را به همراه داشته باشد که یکی از نتایج آن کاهش پدیده مهاجرت به شهرها است (میرزا امینی، ۱۳۸۰؛ طاهرخانی، ۱۳۷۹، به نقل از فلاح حقیقی، ۱۳۹۶).

کارآفرینی روستایی همان به کارگیری نوآورانه منابع و امکانات روستا در راستای شکار فرصت‌های کسب و کار است (پترین، ۱۳۸۱). کارآفرینی روستایی، کاهش بیکاری، افزایش بهره‌وری افراد و منابع، افزایش درآمد، بهبود وضعیت اقتصادی و توانمندی جامعه روستایی را در پی دارد و بدینسان از آن به عنوان راهکاری مناسب و مؤثر در تسریع جریان توسعه روستایی نام می‌برند. در واقع کارآفرینی روستایی راهبردی برای توسعه اقتصادی- اجتماعی روستاها در بسیاری از کشورها محسوب میشود. وجود حمایت‌های مستمر از کارآفرینان روستایی، توسعه بسترهای مناسب در مناطق روستایی، تشویق کارآفرینان روستایی و ... میتواند راهکار عملی و مناسب برای اهداف توسعه روستایی و ایجاد اشتغال مفید، افزایش درآمد و مشارکت و اتکا به نفس روستائیان باشد. وجود معضلات اجتماعی و اقتصادی فراوان در سطح جامعه روستایی که عمدتاً از نبود زمینه‌های تازه جهت اشتغال و فعالیت نشأت می‌گیرد، دست اندرکاران و مدیران جامعه روستایی را متوجه اشتغالزایی و کارآفرینی کرده است (petrin, 1994).

## ۲-۵- پیشینه کارآفرینی

در کشورهای غربی، واژه کارآفرینی از سال ۱۷۰۹ مطرح شد (میرزا امینی، ۱۳۹۰، به نقل از ایزدی و برزگر، ۱۳۹۲). در دهه ۱۹۶۰ و ۱۹۷۰ این واژه در مطبوعات اجتماعی رونق بیشتری یافت و در دهه‌های ۱۹۸۰ و ۱۹۹۰ کاربردی جهانی پیدا کرد (دلجوی شهیر، ۱۳۸۸، ص ۳۰). در قرن بیستم، این مفهوم برای تولید ثروت یا ایجاد خدمات به کار رفت (محسنی تبریزی و میرزایی، ۱۳۸۳، ص ۴). از ابتدای قرن حاضر، مفهوم نوآوری و ابتکار نیز به تعریف کارآفرینی اضافه شد (محسنی تبریزی و میرزایی، ۱۳۸۳، ص ۲۵). مطالعات جهانی نشان میدهند که کارآفرینی روستایی تا دهه ۱۹۸۰ میلادی اهمیت چندانی در متون علمی نداشته است و کارآفرینان روستایی با وجود تفاوت‌های بسیار، در دسته یکسانی با کارآفرینان شهری مطالعه می‌شدند (Gulumser et al., 2009, 1). هرم توسعه کارآفرینی روستایی بر اساس سیاست‌های توسعه روستایی اتحادیه اروپا به شرح زیر است:

### شکل ۴: هرم توسعه کارآفرینی



منبع: ( *Ec, 2011* ، به نقل از فلاح حقیقی، ۱۳۹۶ )

### ۳- روش تحقیق

تحقیق حاضر بر اساس ماهیت و روش توصیفی -تحلیلی و ابزار تجزیه و تحلیل استفاده از آمار استنباطی می باشد و برای جمع آوری اطلاعات از منابع کتابخانه ای و اسنادی استفاده شده است .

### ۴- نتیجه گیری و پیشنهادات

توسعه روستایی شامل یک رویکرد چند بعدی، با در نظر گرفتن ابعاد اقتصادی، فرهنگی، اجتماعی و زیست محیطی با محوریت روستا و مسائل مبتلا به آن است. یکی از عوامل مهم اثرگذار بر توسعه روستایی، توسعه اشتغال و کارآفرینی برای دستیابی به اهداف توسعه اقتصادی و به دنبال آن ترویج عدالت اجتماعی است. توسعه روستایی باید در چارچوب کلی سیاست‌های ملی طراحی گردد. چرا که توسعه پایدار و یکپارچه ملی، معطوف به توسعه پایدار در سطوح منطقه‌ای، شهری و روستایی است. این در حالی است که شواهد نشان می‌دهد به توسعه روستایی، به تناسب سهم، جایگاه و کارکرد آن در اقتصاد ملی، کم توجهی شده و حوزه‌های روستایی در شرایطی کاملاً نابرابر از جهت دسترسی به فرصتها و منافع حاصل از رشد و توسعه قرار گرفته‌اند. از این رو تعدیل عدم تعادل‌های اجتماعی - اقتصادی و سرزمینی در جهت بالندگی جوامع روستایی و تسهیل رشد و ارتقای این جوامع، ضرورتی اساسی و اجتناب‌ناپذیر محسوب می‌شود.

دنیای در حال تحول امروز، موفقیت را از آن جوامعی میداند که با ایجاد بسترهای لازم، منابع جامعه را به طور کارآمد با سرمایه‌گذاری مولد به سوی ایجاد ارزش افزوده و تسریع رشد و پیشرفت اقتصادی و افزایش ثروت جامعه، مدیریت و هدایت نماید. ضمن اینکه اگر بسترهای لازم منابع انسانی خود را به دانش و مهارت کارآفرینی مولد تجهیز کند تا آنها با استفاده از این توانمندی ارزشمند، سایر منابع را به سوی ایجاد ارزش و حصول رشد و توسعه، مدیریت و هدایت کنند، فرایند توسعه نیز تسهیل میگردد. این امر در روستاها از اهمیت ویژه‌ای برخوردار است. برنامه‌های توسعه با رویکرد کارآفرینی و در واقع به خدمت گرفتن کارآفرینی روستایی در راستای توسعه روستا، ابزار مهمی در جهت نیل به اهداف توسعه‌ای هستند و اگر به درستی طرح‌ریزی شوند، دستیابی به رشد و توسعه اقتصادی را تسهیل می‌کنند.

شکل شماره ۵: بهبود توسعه در مناطق روستایی از طریق ایجاد کارآفرینی



منبع: نگارنده

توسعه کارآفرینی تنها استراتژی مناسب برای توسعه اقتصادی روستاها نیست، اما نسبت به سایر استراتژی‌ها هزینه کمتری دارد و برای محیط روستایی مناسب‌تر است. با توسعه کارآفرینی و ایجاد شرکتهای کوچک کارآفرین، روستاییان به کالاها و خدمات مورد نیاز خود دست میابند و این امر تاثیر زیادی در رشد اقتصادی روستاها و کاهش پدیده مهاجرت به شهرها دارد. روستاها نیز همچون شهرها، مملو از فرصتهای جدید و کشف‌نشده هستند که کشف و بهره‌برداری به موقع از این فرصتها و ایجاد کسب و کارهای جدید و رقابت‌پذیر بر مبنای آن، میتواند مزایای اقتصادی چشمگیری برای روستاییان به همراه آورد. بنابراین با توجه به مطالعات صورت گرفته در این تحقیق سوال مطرح شده مورد تایید قرار می‌گیرد که در زیر به طور خلاصه به چند پیشنهاد در زمینه توسعه و کارآفرینی روستایی اشاره میشود:

- ایجاد اشتغال در بخش‌های غیر کشاورزی
- تاکید بر جذب و توسعه ی فناوری های جدید
- آموزش و تربیت نیروی انسانی ماهر
- تشویق و حمایت از کارآفرینان روستایی برای ایجاد کسب و کارهای جدید
- تشویق کسب و کارهای موجود به توسعه فعالیت‌ها و حرکت به سمت تحقق ایده‌های جدید و کارآمد
- توسعه اجتماعی و شهرسازی روستا
- کنترل جمعیت
- افزایش سطح رفاه
- بهبود کیفیت زندگی در مناطق روستایی از طریق برنامه‌ریزی‌های دقیق و مدیریت صحیح
- تمرکز بر حفظ و ارتقای کیفیت محیط‌زیست در مناطق روستایی با ترویج مدیریت پایدار که باعث اشتغال متعادل در مناطق روستایی می‌شود
- کشف و ارزیابی فرصت‌های ناب در مناطق روستایی
- برداشتن موانع موجود بر سر راه دریافت مجوزهای فعالیت کارآفرینی روستایی برای تسهیل اجرای برنامه‌های اشتغال نیروی کار روستایی و قوانین مربوط به کارآفرینی

## مراجع

۱. اهداف توسعه پایدار، ترجمه زهرا جواهریان، سید امیر فاتح وحدتی، علیرضا رحمتی، لیلیا زمانی، تهران، گروه بین الملل طرفه، انتشارات حک، ۱۳۹۵، ۱۶۸ صفحه.
2. *Korton, D. (1990). Getng to the 21<sup>st</sup> Centry: Voluntry Acton and the Global Agenga, Connecton, West Hartord, Kumarian.*
۳. بیرانوندزاده، مریم، سبحانی، نوبخت، فلاحی خوشبجی، مصطفی، علیزاده، دانا (۱۳۹۷)، تحلیل سطوح پایداری توسعه روستایی در استان کرمانشاه، مجله علوم جغرافیایی، شماره ۲۹، پاییز و زمستان ۱۳۹۷.
4. *Derek Gregory. Ron Johnston, Geraldine Pratt, Michael Watts, Sarah Whatmore, (2009), The Dictionary of Human Geography, Edition 5, Publisher, Wiley.*
5. *Zeller, Manfred. Rural development theory and policy. Germany: University of Hohenheim, 2006.*
6. *Chamhuri, s. (1996). Rural Development in jomo K.S. and Ng.Siew Kiat (eds), Malaysia's Economic Development Experience, kuala lumpor: pelanduk publications.*

۷. همتی، علیرضا، پذیرا، عبدالرحیم (۱۳۹۷)، توسعه پایدار روستایی در ایران در مطالعات محققان داخلی، دومین کنفرانس بین المللی مهندسی آب و محیط زیست، تهران، مرداد ۱۳۹۷.
۸. فلاح حقیقی، نگین (۱۳۹۶)، هرم توسعه کارآفرینی روستایی بر اساس اصول سیاست‌های توسعه روستایی اتحادیه اروپا، نشریه کارآفرینی در کشاورزی، جلد چهارم، شماره اول، بهار ۱۳۹۶.
۹. بوذرجمهری، خدیجه، رومیانی، احمد، اسماعیلی، آسیه (۱۳۹۶)، بررسی عوامل موثر بر رشد کارآفرینی در تقویت جوامع روستایی در راستای توسعه پایدار، همایش ملی چشم انداز توسعه پایدار روستایی در برنامه ششم توسعه کشور.
۱۰. محمدی، حامد (۱۳۹۴)، توسعه روستایی یک خط مشی مناسب جهت دستیابی به توسعه پایدار در ایران، ماهنامه اجتماعی، اقتصادی، علمی و فرهنگی کار و جامعه، شماره ۱۸۹.
۱۱. گودرزوند چگینی، مهرداد (۱۳۹۴)، توسعه پایدار؛ شاخص‌ها و سیاست، فصلنامه سیاست جهانی، دوره چهارم، شماره دوم، تابستان ۱۳۹۴.
۱۲. بررسی نظریه‌های توسعه روستایی در ایران و جهان (۱۳۹۳)، مرکز مطالعات تکنولوژی دانشگاه علم و صنعت ایران.
۱۳. خانی، فضیله، قدیری معصوم، مجتبی، ملکان، احمد (۱۳۹۲)، تاثیر مولفه سرمایه اجتماعی بر ارتقای توسعه روستایی، مطالعه موردی: دهستان گودین، شهرستان کنگاور، جغرافیا (فصلنامه بین المللی انجمن جغرافیای ایران)، دوره جدید، سال یازدهم، شماره ۳۸، صص ۱۵۲-۱۳۳.
۱۴. دادور خانی، فضیله (۱۳۸۵)، توسعه روستایی و چالشهای اقتصادی زنان، پژوهشهای جغرافیایی، شماره ۵۲.
۱۵. برنامه راهبردی توسعه روستایی (۱۳۹۲)، معاونت توسعه روستایی و مناطق محروم کشور.
۱۶. ایزدی، حسن، برزگر، سپیده (۱۳۹۲)، کارآفرینی و توسعه روستایی؛ آموزه‌هایی از تجارب کشور چین، پژوهش‌های روستایی، دوره چهارم، شماره چهارم، زمستان ۱۳۹۲.
۱۷. میرزا امینی، محمدرضا (۱۳۹۰)، راهکارهای توسعه کارآفرینی و اشتغالزایی روستایی، اندیشگاه شریف، سازمان همیاری اشتغال فارغ التحصیلان، <http://www.eshteghal.ir> (دستیابی در ۲۵ تیر ۱۳۹۱).
۱۸. ناظم تقوی، علی، صفری، آرش (۱۳۸۹)، توسعه روستایی و کارآفرینی روستایی (مالری، هند، چین، آمریکا)، دانشگاه جامع علمی کاربردی، جهاد دانشگاهی مشهد.
۱۹. زاهدی، شمس السادات (۱۳۸۸)، توسعه پایدار، انتشارات سمت.
۲۰. رضوانی، محمدرضا، احمدی، علی (۱۳۸۸)، شوراهاى اسلامى روستایی، مشارکت مردمی و توسعه روستایی، فصلنامه پژوهش‌های جغرافیای انسانی، شماره ۴، صص ۴۹-۳۵.

۲۱. دلجوی شهیر، جواد (۱۳۸۸)، ویژگیهای کارآفرینی و کارآفرینی اجتماعی، مجله کار و جامعه، مهر، شماره ۱۱۲، صص ۳۳-۲۴.
۲۲. سعیدی کیا (۱۳۸۵)، اصول و مبانی کارآفرینی، انتشارات کیا، تهران.
۲۳. عابدی، اصغر (۱۳۸۴)، نقش توسعه روستایی در استان چهار محال و بختیاری، همایش سراسری چشم انداز رشد و توسعه.
۲۴. مرادی، محمود، مطیعی لنگرودی، حسن (۱۳۸۴)، جایگاه صنایع در فرآیند صنعتی سازی و توسعه روستایی (بخش مرکزی شهرستان بیرجند)، پژوهش های جغرافیایی، شماره ۵۳، پاییز ۱۳۸۴.
۲۵. رضوانی، محمد رضا (۱۳۸۳)، مقدمه ای بر برنامه ریزی توسعه روستایی در ایران، نشر قومس، تهران.
۲۶. محسنی تبریزی، علیرضا، میرزایی، محمد (۱۳۸۳)، سنجش میزان انگیزش به کار و عوامل مؤثر بر آن (مورد جوانان و بانوان روستایی روستاهای استان آذربایجان شرقی)، مجله جامعه شناسی ایران، شماره ۲۰، صص ۳۱-۳.
۲۷. منعم، رضا، صادقی پور، امید (۱۳۸۲)، نگرشی بر توسعه اشتغال پایدار با تاکید بر نقش کشاورزی پایدار در مناطق غیربرخودار، مجموعه مقالات همایش توسعه پایدار، اشتغال و مدیریت آن در مناطق غیربرخودار.
۲۸. پترین، تی (۱۳۸۱)، کارآفرینی به منزله یک نیروی اقتصادی در توسعه روستایی، ترجمه حمیدرضا زرنگار، جهاد، صص ۷۵-۶۸.
۲۹. میرزا امینی، محمد رضا (۱۳۸۰)، راهکارهای توسعه کارآفرینی و اشتغالزایی روستایی، مجموعه مقالات همایش نقش فناوری اطلاعات در اشتغال، سازمان همیاری اشتغال فارغ التحصیلان و شورای عالی اطلاع رسانی، صص ۴۵-۲۱.
۳۰. طاهرخانی، مهدی (۱۳۷۹)، صنعتی شدن روستا؛ سنگبنای استراتژی آینده توسعه روستایی، اداره کل طرحهای صنعتی و بهره برداری، صص ۹۸-۹۲.
۳۱. رزاقی، ابراهیم (۱۳۶۹)، الگویی برای بازسازی توسعه اقتصادی ایران، چاپ اول، تهران، نشر توسعه.
۳۲. تودارو، مایکل (۱۳۶۸)، توسعه اقتصادی در جهان سوم، ترجمه غلامعلی فرجادی، چاپ چهارم، تهران، سازمان برنامه و بودجه.
۳۳. اسکاپ (۱۳۶۵)، برنامه ریزی در سطح محلی و توسعه روستایی، راهبردهای جایگزین، ترجمه عباس مخبر، تهران، سازمان برنامه و بودجه.
34. Drucker, P. 1985. *Innovation and entrepreneurship*. NY: Harper, Collins Publisher.
- Fry, F. 1993. *Entrepreneurship: A Planning Approach*. Englewood Cliffs NJ: Prentice-Hall.
35. Petrin, T. 1994. *Entrepreneurship as an economic force in rural development*. 7 Faul Reu International Rural Development, 8-14 September, Herrsching,

Germany.

36. *Gulumser, A., Nijkamp, P., Baycan, T., & Brons, M., 2009, Embeddedness of Entrepreneurs in Rural Areas: A Comparative Rough Set Data Analysis, Tinbergen Institute, Amsterdam.*
37. *Long H., Zou J., Pykett J., Yurui Li., 2011, Analysis of rural transformationdevelopment in China since the turn of the new millennium, Applied Geography (31), 1094 -1105.*
38. *European Commission. 2011. Study: Enabling Teachers as a Critical Success Factor: A report on Teacher Education and Training to prepare teachers for the challenge of entrepreneurship education. Brussels, November.*